

huolensa siitä, miten saada varsinkin Suomen kielen nauhoitearkistoon vuodesta 1959 lähtien kertynyt valtava murrenauha-aineisto parhaiten palvelemaan tutkimusta, ja päättyy kappaleen lopussa toteamaan: »Litterointien laajasuuntaiseen julkaisemiseen ei kuitenkaan ole vielä päästy. Hanke kaipaa yhä hauduttelua, ja nyt ilmestyvän pienen tekstivalikoiman yhtenä tarkoituksena on estää kekäleitä sen alta sammumasta.» Vireästi liikkeelle lähtenyt uusi sarja on hyvä yritys murretekstien julkaisutyön aloittamiseksi, mutta tuota laajasuuntaisen julkaisemisen vaatimusta, josta on edelleen pidettävä kiinni, se ei kyllä täytä. Sarja palvelee kuitenkin tällaisenaankin tutkimusta, ja jos se on lisäksi pitämässä hehkua yllä vieläkin hauduttelua kaipaavan suomen murrenäytteiden laajasuuntaisen julkaisuhankkeen alla, se on kaksin verroin täyttänyt tehtävänsä.

PEKKA LEHTIMÄKI

Verbisemantiikkaa

AILI FLINT *Semantic structure in the Finnish lexicon: verbs of possibility and sufficiency.* SKS:n toimituksia 360. Savonlinna 1980. 220 s.

Tässä esiteltävän tutkimuksen pohjana on Aili Flintin väitöskirja, joka on tarkastettu Columbian yliopistossa 1979. Olen lue-
nut myös alkuperäisen väitöskirjan, ja erona on vain se, että tekijä on painettuun versioon jättänyt liitteiksi ainoastaan tärkeimpien testien esittelyn ja tulokset. Työ liittyy osana siihen semanttis-pragmaattiseen fennistiikan tutkimussuuntaan, jota aiemmilta vuosilta edustavat esim. Jorma Vuoriniemen, Auli Hakulisen ja Silva Kiurun tutkimukset. Tutkimusaineiston valinta sen sijaan on uutta, sillä se on peräisin nykysuomen epävirallisesta rekisteristä, lähinnä akateemisen koulutuksen saaneiden helsinkiläisten puhekielestä.

Tutkijan perusongelmaa havainnollistaa sananlasku *Milloin laiska työn tekee: talvella ei tarkene, kesällä ei kerkiä*. Kielteisenä kumpikin verbi ilmaisee syyn, jolla laiska puolustelee sitä, että hän jättää jotakin tekemättä, ja tämä on mahdollista, koska sekä *tarkenee* että *kerkiää* sisältävät yhteisen merkityspiirteen. Tätä merkityspiirrettä tekijä nimittää [+mahdollisuudeksi], vaikka sitä jäljempänä selviävästä syystä vastaa osuavammin merkityspiirre [+kyky]. Lisäksi verbejä sekä yhdistää että yksilöi toinen merkityspiirre, joka osoittaa, mistä verbien ilmaisema toiminta riippuu eli millaisiin oloihin 'mahdollisuus' on sidoksissa: *tarkenee* 'on tarpeeksi lämpimissään/lämmintä, jotta kykenee' ja *kerkiää* 'on kylliksi aikaa, jotta kykenee'. Kyse on siis verbin merkitykseen sisältyvästä henkilön (tai elollisen olennon) sisäisten voimavarojen tahi ulkoisten olojen riittävydestä, joka mahdollistaa jonkin tekemisen tai tapahtumisen ja kielteisessä yhteydessä tuo ilmi tekemättömyyden tai tapahtumattomuuden syyn.

Tarkasteltavana on 45 verbiä, joita yhdistävät nämä [+mahdollisuuden] ja [+riittävyden] merkityspiirteet. Verbit ovat *ehtii, ennättää, hennoo, hirviää, hyväksyy, ilkeää, jaksaa, joutaa, joutuu, julkeaa, kannattaa, kehtaa, kelpaa, kerkiää, kestää, kykenee, kärsii, mahtaa, mahtuu, malttaa, osaa, passaa, piisaa, pystyy, pärjää, pätee, pääsee, raskii, riittää, rohkenee, saattaa, sallii, selviytyy, sietää, sopii, suo, suostuu, suvaitsee, taitaa, tarkenee, tohtii, uskaltaa, viihtyy, viitsii* ja *voi*. Suomen leksikossa nämä verbit muodostavat toisiinsa liittyvän ja limittyvän semanttisen rakennekokonaisuuden, ja tätä kokonaisuutta tekijä kuvailee verbi verbiltä. Hän erittelee myös järjestelmän sisäistä rakennetta, sillä tavoitteena on hahmotella näiden 45 verbin päätehtävät nykysuomen puhujan kielessä ja osoittaa kunkin verbin paikka yhteisessä järjestelmässä. Samalla tekijä hakee niitä semanttisia piirteitä, jotka liittävät käsiteltävät verbit toisiinsa liittyväksi sarjaksi.

Koska verbit on valittu pelkästään semanttisin perustein, yhteisen merkityspiirteiden toisiinsa liittäminä, ne eivät

Kirjallisuutta

edusta syntaktisesti yhtenäistä luokkaa, ja niiden esiintymistajuus, tyyllilaji ja käyttöympäristö vaihtelevat. Näin tulokset heijastavat mm. käyttäjien sosiaalisen aseman, iän ja murretaustan vaihtelevuutta. Toisaalta itse verbit ovat juuri suomen kielelle tyyppisiä sikäli, että niille harvoin on välitöntä vastinetta esim. englannissa, ja englanninkielisenä tutkimus valaisee tätä idiomaattisuutta erittäin hyvin.

Tutkimusaineisto on peräisin osaksi kirjallisista ja suullisista testeistä, osaksi nauhoitetuista keskusteluista. Kielenoppaaita on vaikkapa murrepohjaisiin väitöskirjoihin verrattaessa vähän, vain 22 naista ja 13 miestä, ja tekijä onkin joutunut laajentamaan aineistoaan siten, että hän on tarkkaillut ja merkinnyt muistiin esimerkkiaineistoa monenlaisissa puhetilanteissa, esim. busseissa kuulemaansa puhetta ja radion sekä television kieltä. Silti on aika rohkea se tekijän väite (s. 22), että tämän aineiston avulla on täydellisesti perehtynyt tarkastelemissaan suomen verbien käyttöön.

Olen naisin aineisto koostuu yhden suullisen (the First Exposure Test) ja yhden kirjallisen (the So-that-not-Test) kyselyn vastauksista. Suullisessa tehtävässä kielenoppaat ovat sanoneet kustakin verbistä ensimmäisen mieleen juolahtavan lauseen, ja vastaukset selvittävät tarkasteltavien verbien syntaktista kehystä. Kirjallisen aukkotestin avulla haetaan adjektiiveja, jotka kuvailevat kunkin verbin [+riittävyys]-piirteen luonnetta, esim. *Hän on niin laiska, ettei viitsi, Hän on niin kiireinen, ettei ehdi*. Aineisto on kuitenkin siksi suppea, että tekijä joutuu turvautumaan myös introspektioon — mikä sinänsä on luonnollista —, mutta silti esim. joidenkin verbien syntaktinen kehys jää liian kapeaksi. Vaikka tutkimus ei luonteeltaan ole syntaktinen, ei pidä paikkaansa väite, että mm. *pärjää* ja *uskaltaa* vaativat aina henkilösubjektin (s. 117). (Vrt. *Koira pärjäsi hienosti näyttelyssä, ja se uskalsi lähestyä jopa bernhardilaista*.)

Tutkimus jäsentyy kuuteen lukuun. Johdantoa seuraavat 2) Aineiston tärkeimmät lähteet, 3) Testit, 4) Yhdistetty se-

manttinen järjestelmä, 5) Verbit sosiaalisessa kontekstissa ja 6) Päätelemät. Ainakin suomalaista lukijaa oudoksuttaa lukujen sisäisen jaksottelun paikoittainen epätasapainoisuus: esimerkiksi kolmannessa luvussa, kuten jatkossakin, on yksittäisiä alajaksoja (mm. 3.3.3.1), jotka vaivatta olisi voitu sulauttaa yläjaksoonsa.

Toisessa luvussa tekijä esittelee tutkimuksen taustana käyttämänsä sanakirjat ja tutkimuksia, joissa käsitellään tarkasteltavien verbien etymologiaa, (monien tutkittavienkin) verbien kieltöhakuisuutta, niiden geneeristä käyttöä ja modaalisuutta. Eri sanakirjoista tekijä on koonnut havainnollisen synonyymitaulukon, ja siitä käy ilmi mm., kuinka monella aineiston verbillä kutakin tarkasteltavaa verbiä on kuvattu ja kuinka monen verbin kuvaukseen on käytetty tiettyä aineiston verbiä. Jo tämä taulukko kertoo merkityssukulaisuudesta, sillä esim. *voi*-verbiä on kuvattu seitsemällä muulla aineiston verbillä ja se itse on kuvaamassa yhtätoista verbiä.

Kolmas luku selvittelee aineistoa, sen hankintaa, käytettyjä testejä ja tärkeimpiä testituloksia. Kunkin verbin syntaktista käyttäytymistä selventävään taulukkoon on koottu mm. lausetyypit, joissa verbi aineistossa esiintyy, subjektin tai subjektittomuuden laatu, infinitiivikomplementti (1. ja/tai 3. infinitiivi), nominiobjekti tai -objektittomuus ja adverbiaalinen muoto. Verbien valtaosaan sisältyy dynaamisuuden piirre, jota syntaksissa edustaa adverbiaalinen latiivi- tai elatiivimuoto taikka 1. inf. latiivi tai 3. inf. illatiivi. *Niin _____ että ei _____* -testin tuottamat adjektiivit taas valaisevat tutkittavan verbin 'voimavarojen riittävyys' -piirrettä. Erityisesti adjektiivit luonnehtivat syitä, jotka estävät jonkin toiminnan tai olotilan toteutumisen.

Testin perusteella tekijä jakaa verbit kahteen pääryhmään: 1) niihin, jotka ilmaisevat subjektin omia voimavaroja (*Hän on niin laiska, ettei viitsi lähteä*) ja 2) niihin, jotka osoittavat syyksi ulkoiset olot (*Hän on niin kiireinen, ettei pääse lähtemään*). Henkilöön itseensä liittyvien piirteiden nojalla saadaan vielä kaksi alaryhmää,

sillä syy voi olla sisäinen, psyykinen (*Hän on niin levoton, ettei viihdy*), tai fyysinen (*Hän on niin lihava, ettei mahdu*).

Tutkimuksen olennaisin anti on laajahkossa neljännessä luvussa: siinä tekijä hahmottelee sen semanttisen järjestelmän, jonka tarkasteltavat verbit muodostavat. Järjestelmä koostuu kaikkiaan kahdestatoista ulotteesta, ja nämä ilmaisevat kullakin ulotteelle hakeutuvien verbien merkityksen perusaluetta. Näin syntyy seuraavanlainen semanttinen jatkumo (esimerkiverbit ovat kunkin ulotteen tunnusomaisia edustajia):

1. aika	<i>ehtii</i>
2. tila	<i>mahtuu</i>
3. riittävyys	<i>piisaa</i>
4. mahdollisuus	<i>voi</i>
5. kyky	<i>osaa</i>
6. voima	<i>jaksaa</i>
7. rohkeus	<i>uskaltaa</i>
8. sietokyky	<i>kärsii</i>
9. herkkyyys	<i>hennoo</i>
10. maltti	<i>maltaa</i>
11. arvo	<i>kannattaa</i>
12. sopusointu	<i>viihtyy</i>

Yhteistä kaikille 45 verbille on niiden rakenteellinen samankaltaisuus. Jokainen verbi leksikaalistaa modaaliset elementit [+mahdollisuus] ja [+riittävyys], jokainen verbi vaatii samalla tavalla voimavaroja, joiden laatu vaihtelee, ja jokainen verbi sisältää piirteen [+suuntainen]. Yhteistä on myös synonyymisyys: sekä ryhmien sisällä että eri ryhmiin kuuluvien verbien kohdalla on useita esimerkkejä samamerkityksisestä käytöstä (*Hän saattaa t. taitaa lähteä 'ehkä lähtee', Hän taitaa t. osaa ruotsia*).

Yhteiset merkityspiirteet [+mahdollisuus] ja [+riittävyys] tulevat näkyviin myös siinä, että verbit ovat isomorfisia. Aivan samoin kuin verbiä *ehtii* luonnehtii parafrasi 'jollekin on mahdollista tehdä jokin, koska aikaa on riittävästi', verbiä *viihtyy* vastaa 'jonkun on mahdollista tuntea olonsa kotoisaksi, koska on olemassa riittävästi sopusointua tämän henkilön ja hänen ympäristönsä välillä'. Keskeiseksi

verbiksi osoittautuu *voi*, joka näyttäytyy merkitykseltään vähiten spesifiseksi ja varsin neutraaliksi. Yleisvastaus kysymykseen *Miksi et tehnyt sitä?* on *En voinut*, ts. hiven *voida*-verbin merkitystä sisältyy tutkimuksen jokaiseen verbiin. Vasta jatkokysymyksen vastaus (*En ehtinyt/viitsinyt/uskaltanut* jne.) täsmentää, minkätyyppisten voimavarojen puutteesta kullakin kertaa on kyse.

Viidennessä luvussa selvitetään tutkittavien verbien käyttöä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tarkastelu osoittaa, että juuri näihin verbeihin turvaudutaan usein silloin, kun kieltäydytään jostakin mutta samalla halutaan puolustella kieltäytymistä ja pyytää anteeksi. Näyttää siltä, että mitä muodollisempi tilanne on, sitä herkemmin puhuja valitsee neutraalin tai ulkoisiin oloihin vetoavan verbin, ja vain läheinen ystävyys mahdollistaa esim. *En viitsi* -tyyppisen vastauksen. Verbin valinta luonnehtii sosiaalista tilannetta: verbi heijastelee puhujan ja kuulijan välimatkaa, olkoon se sitten ikään, asemaan tai tuttuuteen perustuvaa. Syntaksissa tätä vuorovaikutussuhdetta kuvastaa jo subjektin valintarajoitus, sillä monet näistä verbeistä sallivat vain henkilösubjektin.

Tutkija pitää aivan oikein näitä verbejä modaalisuusmerkityksen leksikaalistajina. Vahinko vain, että hän ei ole luokittelussa hyödyntänyt modaalisuuden asteikkoja, vaikka joidenkin verbien erittelystä käy selvästi ilmi saman verbin käyttö modaalisuuden eri alueilla. Yhteistä kaikille käsitellyille verbeille on dynaamisen modaalisuuden ilmaiseminen; juuri dynaamisen modaalisuuden merkitystä kuvastaa merkitysyhdistelmä [+mahdollisuus, +riittävyys], ja siksi pitäisin parempana puhua näiden verbien kuvauksessa merkityspiirteistä [+kyky ja +riittävyys] ja varaisin [+mahdollisuus]-piirteen (poss) episteesmisen ja deonttisen modaalisuuden kuvaukseen.

Raja dynaamisen, episteesmisen ja deonttisen modaalisuuden välillä on häilyvä, usein tulkinnanvarainen ja joskus miltei mahdoton ratkaista. Ei siis ole ihme, että jotkut käsiteltävät verbit ilmaisevat myös

Kirjallisuutta

episteemistä ja/tai deonttista modaalisuutta. Sama verbi saattaa vielä jossakin yhteydessä olla ei-modaalinenkin, ja tällainen monijakoisuus ei eksplisiittisesti selviä käsittelystä. Otan esimerkiksi tutkimuksen keskeisen *voida*-verbin. Sen nähdäkseni ei-modaalisesta käytöstä on esimerkkejä *jaksaa*-verbin tarkastelun yhteydessä (s. 90, *Kuinka voit?*, *Hän voi hyvin*), ja dynaamisesta (*Kuinka hän voi sanoa niin!?*) sekä episteemisestä (*Voi tulla kaunis ilma*) käytöstä puhutaan myös (s. 83–84), mutta havaitsematta on jäänyt verbin deonttinen käyttö (*Nyt voit lähteä*). Toisaalla (s. 103) kuitenkin huomautetaan *suo*- ja *sallii*-verbin erityispiirteestä, joka osoittaa, että toimintaan kuuluu kaksi henkilöä, ja tähän on juuri deonttiselle modaalisuudelle tunnusomais- ta.

Modaalisen ja ei-modaalisen merkityksen syntaktisena erottajana näyttää *voida*-verbin käytössä toimivan infinitiivikomplementti (*Hän voi lähteä*) kontra tavan adverbiaali (*Hän voi hyvin/huonosti*), mutta modaalisuuden alalajit ovat tulkittavissa esim. *voida*-verbin kohdalla vain kontekstin perusteella. Joissakin tapauksissa taas infinitiivikomplementin muoto kieliopillistaa modaalisuuden lajin, esim. *Hän joutaa lähtemään* 'on aikaa kylliksi, jotta kykenee' ja *Hän joutaa lähteä* 'hän saa lähteä, lähteköön', vrt. myös *Hän sopii/passaa lähtemään* 'on sosiaalisesti riittävän kelvollinen', ja *Hänen sopii/passaa lähteä* 'hänen sallitaan lähteä, lähteköön', eli 3. inf. illatiivi liittyy tässä dynaamiseen ja 1. inf. latiivi deonttiseen modaalisuuteen. Jaottelu ei-modaaliseen ja erityyppisiin modaalisiin käyttöihin olisi selventänyt myös monen verbin merkityksen kehittymistä alkujaan kaiketi ei-modaalisesta merkityksestä (esim. *Vilja joutuu*) verbin dynaamiseen (*Joudun töistäni jo klo 15*) ja deonttiseen (*Joudun kulkemaan bussilla töihin*) merkitykseen.

Tärkeimmät tulokset on koottu taulukoihin, joista lukija voi tarkistaa tekijän päätelmiä ja kehittää itse lisää. Tutkimusaineiston suppeus käy ilmi taulukoistakin, ja esim. taulukko 3.2.1.3 vastaisi paremmin nykysuomen todellista käyttöä, jos puuttu-

van vastauksen (—) asemesta käytettäisiin edellisen taulukon merkintätapaa (0 = mahdollinen, ei tapauksia).

Vaikka tutkimus pohjautuuakin suppeahkoon aineistoon, tekijä on käsitellyt aineistoaan monipuolisesti. Aihe on uusi ja kiintoisa; dynaamista modaalisuutta ilmaisevia verbejä, niiden sisäistä koheesiota ja verbien käyttöä eri puhetilanteissa havainnollistetaan eri puolilta, joskin niiden modaalisuuden laji ja vaihtelu jää paljolti avoimeksi. Tekijä on oikeassa todetessaan, että suomenkielisenä tutkimus ei yhtä hyvin pysty kuvaamaan tarkasteltujen verbien semanttisia ominaispiirteitä, ja siksi englanti metakielenä sekä havainnollistaa merkityseroja että laajentaa lukijakuntaa.

HILKKA-LIISA MATIHALDI

Tervetullut lappologian käsikirja

MIKKO KORHONEN *Johdatus lapin kielen historiaan*. SKS:n toimituksia 370. Jyväskylä 1981. 378 s. + karttaliite.

Saamen kielen historiaa on ollut tähän asti vaikea lähestyä. Sitä koskeva tieto on ollut hajallaan erilaisissa ja erikielissä lähteissä. Korhosen laatima kokoava esitys, joka paljolti perustuu hänen omiin tutkimuksiinsa etenkin morfologian ja morfofonologian alalla, on erittäin tervetullut paitsi käsikirjana myös kokoavana esityksenä ja oppimateriaalina kielihistorian opetuksessa.

Kirja jakaantuu neljään lukuun: laajahkoon (n. 60 s.) eri tiedonaloja edustavaan johdantoon, historialliseen äänneoppiin (n. 125 s.), historialliseen muotooppiin (n. 140 s.) ja eräitä syntaksin historian päälinjoja valaisevaan lyhyeen jaksoon (5 s.). Liitteinä on vielä tietoja transkriptiosta, laaja ja